

VALTER TOMAS

Sveučilište u Zadru

Odjel za talijanistiku

Obala kralja P. Krešimira IV., 2, HR – 23000 Zadar

ZLATARIĆEV "ZBOGOM CVIJETI ZUZORIĆ" IZMEĐU "DANICE" (1835. – 1849.) I "LA DALMAZIA" (1845. – 1847.)

Autor se ovim radom nadovezuje na neka svoja dosadašnja bavljenja starim hrvatskim (dubrovačkim) književnicima i njihovim djelima u dalmatinskoj periodici XIX. stoljeća na talijanskom jeziku. U ovom su slučaju to Cvijeta Zuzorić, odnosno Dominko Zlatarić koji zasluženno mjesto nalaze u zagrebačkoj *Danici*, ali i zadarskoj *La Dalmazia*. Svoju verziju biografije Zuzorićeve kojoj, kao neku vrstu potvrde izloženih teza, prilaže Zlatarićev epitaf navodno posvećen slavnoj Dubrovkinji, u *Danici* objavljuje Ivan Kukuljević Sakcinski, dok taj njegov esejistički uradak u cijelosti na talijanski prevodi, i u *La Dalmazia* objavljuje, daleki Cvijetin rođak Dubrovčanin Baldo Bizarić (Balduino Bizzarro).

Autor zaključuje da s proznim tekstom biografije, pri pravilnom prijenosu iznesenih misli i podataka iz jednog jezičnog sustava u drugi, prevoditelj nije imao većih poteškoća i da se prijevod, osim u nekim gotovo zanemarivim detaljima, može smatrati integralnim. Međutim usporedba Zlatarićevog pjesničkog dvanaesteračkog epitafa s Bizarićevim proznim prijevodom zahtijevala je temeljitu analizu na gotovo svim jezičnim razinama. Ovdje prvenstveno valja izdvojiti onu metričku te semantičku i stilističku gdje su klizišta vidljiva u brojnim elementima.

KLJUČNE RIJEČI: C. Zuzorić, D. Zlatarić, I. Kukuljević, B. Bizarić, *Danica*, *La Dalmazia*.

Razdoblje nacionalnih preporoda u romantičkom duhovnom ozračju koje je zahvatilo gotovo cijelu Europu prve polovine XIX. stoljeća presudno je utjecalo na sve njene narode i države. Hrvatska, koja je u to vrijeme u svim svojim zemljopisnim, povijesno–civilizacijskim i kulturološkim sastavnicama razapeta unutar svekoliko kompleksne austro–ugarske carevine, u svakom se od tih dijelova ponaša u suglasju s tim i takvim općedruštvenim i inim drugim specifičnostima.¹ Upravo zahvaljujući

¹ Cjelovitu sliku povijesno–društvenih prilika u Hrvatskoj i Dalmaciji XIX. stoljeća vidi u: Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata, Pregled povijesti hrvatskog naroda 1526. – 1918.*, II., Marjan tisak, Split, 2004.; Novak, Grga, *Prošlost Dalmacije*, I., II., Golden marketing, Zagreb, 2001.; Novak, Grga, *Pokret Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom*, JAZU, knj. 269., Zagreb, 1940.; Grabovac, Julije, *Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti*, Zbornik "Zadar", Zagreb, 1964.

spomenutom bogatstvu razina različitosti, ali i geografskim osobitostima zemlje, uvriježila se potreba za neformalnom podjelom Hrvatske na primorsku i onu prekovalebitsku. Preporodno-romantičko buđenje primorske Hrvatske sa Zadrom u svom političkom, administrativnom, ali i kulturnom središtu obilježeno je pa i povijesno uvjetovano čvrstim pogledom na talijanski Risorgimento.² Upravo se kroz tu prizmu u Dalmaciji razvijao barjak hrvatstva koji se često širio u krilu romantičke nacionalno-političke ideje panslavizma. Takvu pomalo zanesenjačku i utopističku političku i nacionalnu platformu nalazimo i u prekovalebitskoj Hrvatskoj ili, bolje rečeno, kod zagrebačkih iliraca. Svakako treba naglasiti da se u datim povijesnim prilikama najvažnija događanja i sva nacionalno obojena kretanja očituju uglavnom na kulturnom ili pak umjetničkom planu budući da je svako eksplicitnije pojavljivanje takvih tema u javnosti izazivalo oštru pa i, za izravne aktere, opasnu reakciju vlastodržca.³

Prefiksnu potrebu u isticanju slavenskog zajedništva, ma koliko to danas izgledalo povijesno naivno, i nije baš teško objasniti. Ukoliko ju smjestimo u pravi kontekst, postat će očigledno da su se u ono vrijeme pioniri jednog tako velikog povijesnog zahvata morali puno hrabrije, ugodnije i sigurnije osjećati u društvu šire slavenske zajednice s kojom su, između ostalog, bez svake sumnje baštinili određene zajedničke elemente. U ovom je kontekstu, a kako bi se bolje razumjeli pomalo zamršeni društveno kulturni odnosi, koji nisu bili potpuno jasni niti velikim umovima onoga vremena, korisno spomenuti za to vrijeme naprosto nezaobilaznog Nikolu Tommasea. Kod njega je, jasnije nego kod nekih drugih Dalmatinaca, raslojenost hrvatske narodne duše, stoljećima odgajane i obrazovane na talijanskim sveučilištima i na talijanskom jeziku, dovela do političke ali i ine druge autonomaške ideje Dalmacije kao pokrajine koja bi bila idelan prirodni i civilizacijski most između romanskog i slavenskog svijeta koji bi takav jedan fenomen povezivao i s kulturnom i naprednom Europom u cjelini. Kada se temeljitije zađe u povijesna događanja koja prate hrvatske primorske krajeve u razdoblju oko burne '48., vidjet će se da većinu dalmatinskih (hrvatskih) rodoljuba tih godina muče slične dvojbene konfuzije koje će se političko-ideološki jasnije artikulirati tek u drugom dijelu stoljeća. Želeći što bolje ilustrirati spomenutu dvojbenu konfuziju posegnimo još jednom za Tommaseovim razmišljanjima. On naime, pored višekratno isticanog autonomaškog stava, kada u svojim *Iskricama* govori o porobljenosti i zapuštenosti južnoslavenskih naroda, tada i istočnu, "autonomnu" obalu Jadranskoga mora smješta u "porodični" okvir koji on romantično zove *slave sorelle*.⁴ Dakle, ideja neke posebne dalmatinske nacije, u kulturnom pa i političkom smislu čini se da ni njemu nije do kraja jasna. Nikica Kolumbić pravilno zaključuje kada kaže da

² Cfr. Praga, Giuseppe, *Storia di Dalmazia*, IV. Ed., Padova, 1954.

³ O općoj društvenoj a posebno kulturno-književnoj klimi u sjevernoj Hrvatskoj ali i u primorskoj vidi u: *Povijest hrvatske književnosti, Ilirizam, Realizam*, knj. IV., Liber, Mladost, Zagreb, 1975.; Šicel, Miroslav, *Pregled novije hrvatske književnosti*, SNL, Zagreb, 1979.; Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I., - Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoa, Ljevak, Zagreb, 2004.; Rados, Zvezdana, *Hrvatska književnost u Zadru (19. st.)*, Thema, Zadar, 2007.

⁴ O ovoj, kako ju Nikica Kolumbić naziva, dalmatoslavenskoj ideji i svoj njenoj zamršeniosti i kompleksnosti koje se možda najbolje očituje u romantičko-poetskoj viziji Nikole Tommasea, u raznim je prigodama pisao Mate Zorić. O tome opširnije i sustavnije u njegovom radu: *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku*, u: *Književni dodiri hrvatsko-talijanski*, Književni krug, Split, 1992., str. 339. – 458.

se sve to zapravo odvija i formira na razini svojevrstnog kulturno-civilizacijskog kompleksa.⁵ S druge strane, u prekovlebitskoj se Hrvatskoj sa Zagrebom u svom središtu, proživljava sličan preporoditeljaski san. Iako konfuzija prati i ovaj dio Hrvatske, taj je san, premda i on promatran kroz prizmu antimadžarizacije/antigermanizacije, nešto izrazitijeg intenziteta i jasnije artikulacije. Ilirski je pokret jednako kao i gotovo svi njegovi prvaci, obilježen upravo tim pečatom.

Razlike koje kao što se vidi, a koje svoje korijene imaju u stoljetnom germansko-ugarskom odnosno romanskom svekolikom dominiju nad Hrvatskom, ono je što očigledno obilježava dati povijesni trenutak hrvatskog naroda. No, ma koliko bile bitne i odlučujuće za život sveukupne Hrvatske, one su ipak u svakom smislu pa i u svojoj genezi egzogene naravi. S druge je strane mnogo toga zajedničkog i "jednoj" i "drugoj" Hrvatskoj, i to što je zajedničko jedva da se tako može i nazvati budući da se tradi o činjenicama, povijesnim datostima, nacionalnim osobitostima koje su po svojoj naravi imanentne čitavom narodu i endogene su prirode. Tu prvenstveno mislimo na, kroz povijesni tijek nekada više, a nekada manje osviješten osjećaj nacionalnog zajedništva i jedinstvenog identiteta. U povijesnom trenutku o kojem se ovdje govori to je vidljivo kroz uporno inzistiranje ondašnjih književnika, intelektualaca i javnih radnika na hrvatskom ili, kako se tada često nazivao, ilirskom jeziku i na sjeveru i na jugu domovine. Zagrebački će ilirci na čelu s Ljudevitom Gajem, kroz različite aktivnosti, a prvenstveno kroz djelovanje u *Danici*, tjednom književnom prilogu dnevnih *Narodnim novinama*, vrlo brzo pokrenuti mnoga takva pitanja kao što je ono književnog jezika, gramatike, pravopisa, pa i pitanja književne tradicije, odnosno književnih uzora suvremenih pisaca u bližoj i daljnjoj povijesti hrvatske književnosti. Tako se već u drugom tečaju *Danice* uvodi štokavsko narječje prema poznatom Gajevom pravopisu. Pored Gaja veoma su aktivni i gorljivi i brojni drugi ilirci: Stanko Vraz, Ivan Mažuranić, Petar Preradović, Ljudevit Farkaš Vukotinović i drugi, koji svojim preporodnim budnicama, davorijama i raznim polemičkim prinosima s nacionalnim pitanjem na svim duhovnim razinama u središtu interesa, bude narodni duh, duh dugo zanemarivanog ponosa i narodne veličine.⁶ Osobito važni, a posebno za književno-povijesni segment koji je u dijelu interesa ovog rada, jesu brojni polihistorijski prinosi kojima ilirci pridonose osvješćivanju smisla za književnu i inu prošlost hrvatskog narodnog bića. Valja posebno izdvojiti doprinose Ivana Kukuljevića Sakcinskog o čemu će se nešto podrobnije govoriti u nastavku ovog rada.

Bez obzira na brojne poteškoće koje su zagrebački ilirci u svojim preporodnim nastojanjima morali svakodnevno savladavati, zadaća primorskih, dalmatinskih preporodnih intelektualaca bila je ipak nešto teža budući da je stoljetni romanski utjecaj bio vrlo jak i što je isto tako važno ako ne i važnije, dugog i postojanog kontinuiteta. Vrata nacionalnog svjetla sjevernoj su Hrvatskoj makar povremeno i kratkotrajno znala biti dijelom odškrinuta dok je takvo svjetlo

⁵ Cfr. Kolumbić, Nikica, *Stariji hvatski pisci u svjetlu preporodnog doba u Dalmaciji*, u: *Dalmacija u narodnom preporodu 1835 – 1848*, Zbornika radova sa znanstvenog skupa u Zadru, 8.- 9. svibnja 1986., Narodni list, Zadar, 1987., str. 97.-110.

⁶ O hrvatskim piscima ilirizma, o njihovim djelima te o osnovnoj literaturi vezanoj za temu vidi u: Živančević, Milorad, *Ilirizam*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, IV., Liber, Mladost, Zagreb, 1975., str. 7.- 217.; Šicel, Miroslav, *Pregled novije hrvatske književnosti*, SNL, Zagreb, 1979. str. 9.-51.; str. 197.-206.; Šicel, Miroslav, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. I. itd., *op. cit.*

južnu Hrvatsku uglavnom zaobilazilo. Međutim, i tu se u ovom trenutku nešto zbiva. *Gazzetta di Zara* (1832.-1850.), službeni pokrajinski list Beča na isto tako službenom talijanskom jeziku, u gotovo svakom broju u svom podlistku (Appendice) objavljuje priloge bez svake sumnje preporodne naravi koje pak i sami urednici i suradnici novine, naizgled dvosmisleno i poprilično mudro i lukavo, zajedničkim imenom nazivaju *cose patrie*.⁷ Naime, stranice predviđene za društveno-političke događaje i aktualnosti bile su strogo kontrolirane od strane Metternichove cenzure pa su autori takve teme mogli objavljivati pod pažljivo smišljenim naslovima i podnaslovima i to u onom dijelu novine, kakav je bio *Appendice*, programski proklamiran za ne baš "preozbiljne" teme i za one na zabavu puku.⁸ Kao takvi u očima Beča mogli su prolaziti i književni prinosi, pa i oni iz hrvatske književne tradicije.

U jeku intenzivnog rada i truda zagrebačke *Danice* na hrvatskom i zadarske *Gazzette di Zara* na talijanskom jeziku oko promocije hrvatskih književnih i srodnih tema, polovinom četrdesetih godina XIX. stoljeća izdavači, tiskari i knjižničari braća Battara⁹ i Ante Kuzmanić,¹⁰ prvi urednik novina, rade na pripremi izdavanja jednog lista na hrvatskom jeziku u Zadru. Njegovo izlaženje u dvanaestom tečaju *Gazzette di Zara* najavljuju budući izdavači i tiskari koji se tom prigodom prilično patetičnim i tugaljivim tonom oprastaju od dotadašnjih suradnika i čitatelja da bi već u nastavku istog članka vatrenim optimizmom obznanjivali skoro izlaženje *Zore Dalmatinske*.¹¹ List će svjetlo dana ugledati početkom iduće, 1844. godine.¹² Sva su ova tri, za hrvatsku kulturnu i književnu baštinu, temeljna lista društveno-povijesnog razdoblja pred burnu '48., pored tada nezaobilazne narodne, a posebno u *Danici* autorske preporodno budničarske poezije, nalazili poprilično mjesta i za stare hrvatske pisce i njihova djela. Takva je situacija savim prirodna za hrvatske časopise toga vremena, a posebno za *Danicu* kao vodećeg hrvatskog kulturnog glasila. *Gazzetta di Zara* se dijelom zbog utjecaja koji je na neke njene novinare i urednike zasigurno vršila *Danica*,¹³

⁷ Na ovaj se periodik u svojim brojnim radovima vezanim za ovo povijesno-književno razdoblje često puta osvrtao Mate Zorić. Prvenstveno mislimo na njegovu studiju navedenu u bilješci 4 ovoga rada.

List je pak temeljito monografski obrađen u knjizi autora ovog rada: *Gazzetta di Zara u preporodnom ozračju*, Književni krug, Split, 1999.

⁸ O tome je vrlo dobro pisao Ivan Pederin. Navedimo dva njegova važna rada vezana za austrijsku cenzuru pisane riječi u tom vremenskom razdoblju u Dalmaciji: "Dalmatinski pisci, urednici i čitatelji u očima austrijske cenzure", *Dubrovnik*, 3 / 4, Dubrovnik, 1988, str. 5-22; "Utjecaj austrijske cenzure na prodaju, širenje i reklamiranje knjiga (1810. – 1848.)", *Bibliotekarstvo*, XXXI. / 1985, Sarajevo, 1985.

⁹ Za biografiju braće Pietra i Francesca Napoleone Battara te za literaturu vezanu za njih i njihov rad cfr. *Hrvatski biografski leksikon*, 1., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.

¹⁰ O ovom dalmatinskom rodoljubu, liječniku, publicistu, a čini se prije svega novinaru potpuno zasluženo mnogo se pisalo. Osim *Zore Dalmatinske* osniva i uređuje *Pravdonošu* te je urednikom *Glasnika Dalmatinskog* i *Objavitelja Dalmatinskog*. Nakon "prisilnog" napuštanja *Zore Dalmatinske* postat će poznat njegov, doduše neuspjao, pokušaj da zajedno sa šibenčaninom Špirom Popovićem osnuje *Maslinu*, još jedan dalmatinski list na hrvatskom jeziku. Autor je raznih članaka, uglavnom iz već poznatog nam opusa zvanog "*cose patrie*". Za njegovu temeljitu biobibliografiju i literaturu cfr.: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III., Matica srpska, Beograd, 1987.

¹¹ Cfr. *Gazzetta di Zara*, XII. / 1843., 52.

¹² O ovom periodiku cfr. monografski rad: Čolak, Tode, "Zora dalmatinska (1844 – 1849)", *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knj. IV – 2, Beograd, 1959., str. 359. -414., te brojne naslove usko vezane za prvog glavnog urednika lista Antu Kuzmanića, a koje navodi Milorad Živančević, autor natuknice u Leksikonu citiranom u bilješci 10 ovoga rada.

ali i dijelom zbog romantičnog duhovnog ozračja koje je početkom stoljeća zavladao cijelom Europom, makar talijanskim prijevodom ili pak esejističkim prinosima u svom podlistku, za jedan službeni i politički list, hrabro i snažno pridružila *Danici*.¹⁴

Naravno da se od svog prvog broja, kao kruna na već ustanovljeno kraljevstvo, i bez obzira na prve svađe sa *Danicom* prvenstveno oko pravopisa, svemu tome poletno i radosno pridružila i *Zora Dalmatinska*. Nikica Kolumbić drži da je *Zori* pa i *Danici* pisanje o staroj hrvatskoj književnosti zapravo služilo da bi se na tom planu sjeverna i južna Hrvatska međusobno "obračunavali" oko jezika i pravopisa.¹⁵ Suradnici *Zore Daničin* zovu zagrebački "rogati" pravopis¹⁶ te su uvjereni kako je književni jezik, a s njime i osnove pravopisanja odredili i definirali stari hrvatski pisci (posebno oni dubrovački) davnog XIV., XV. odnosno XVI. stoljeća kao što su Držići, Menčetić, Vetranović, Pelegrinović, Hektorović i ostali. Mate Santich (Šantić) u tom je sukobu još radikalniji kada u članku naslovljenom: *Ništo o slovoređu u naričju Zore dalmatinske*, kaže da upravo iz jezika ovih Hrvata [...] *crpamo oni književni jezik koga siverni Slavjani traže i hoće da slože različna od pučkoga jezika*.¹⁷ Međutim s ovakvim se Kolumbićevim mišljenjem ne bismo mogli do kraja složiti. Činjenica jeste da su rasprave oko stare hrvatske književne baštine mogle poslužiti u svrhu "dnevno polemičkih" obračunavanja sjevera i juga u vremenima koja su bila nezanemarivo obilježena već spominjanim dvojbjenim konfuzijama. No to ne bi moglo biti osnovnim razlogom jer kako u tom slučaju objasniti istu ili vrlo sličnu situaciju koju ćemo naći analizirajući stranice talijanske periodičke štampe kao npr. tršćanske *La Favilla* (1836.-1846.) ili pak *Ossevatore triestino*. I ti listovi obiluju raznovrsnim priložima te naravi što jasno ukazuje na već spominjanu puno dublju potrebu oživljavanja vrijedne starine,¹⁸ što je i jedna od temeljnih karakteristika romantičnog duha vremena i to u uskoj, organskoj sprezi s općedruštvenim preporodnim ozračjem diljem Europe. Iz okvira ovog dvojbjenog Kolumbićevog mišljenja vrlo radikalno izlazi npr. briljantan rad Ivana Mažuranića (1814.-1890.), jednog od najuglednijih iliraca, na nadopuni Gundulićeva *Osmana* XIV. i XV. pjevanjem, ili pak brojni pohodi dalmatinskih intelektualaca dubrovačkim

¹³ Brojne su takve vrlo konkretne situacije zabilježene u navedenoj monografiji o *Gazzetti di Zara*, autora ovih redaka. Osim toga i vodeći hrvatski talijanist, kada je u pitanju književnost na talijanskom jeziku u Dalmaciji XIX. stoljeća, Mate Zorić u navedenoj studiji u bilješci br. 4 ovoga rada na mnogim mjestima potvrđuje ovu tezu; Cfr. Zorić, Mate, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku itd.*, passim.

¹⁴ O ovom fenomenu dalmatinske kulturno – književne scene XIX. stoljeća, makar se faktografski osvrćući na nemali broj takvih pokušaja, piše Mate Zorić u navedenom radu. Nešto temeljitije tim se uradcima posvetio autor ovih redaka u navedenoj monografiji (bilješka br. 7), te osobito u radovima: Ignazio Giorgi, "l'ultimo poeta della vecchia Ragusa nel periodico zaratino La Dalmazia (1845 – 1847)", u: *Letteratura, arte e cultura italiana tra le due sponde dell'Adriatico*, Atti della giornata di studi 28 ottobre 2005, ur. L. Borsetto, Padova, 2006; "Kako su zadarski romantičari prevodili Ignjata Đurđevića", u: *Croatia et Slavica Iadertina*, 4., ur. J. Lisac, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2008.

¹⁵ Cfr. Kolumbić, Nikica, *op. cit.*, str. 105.

¹⁶ Cfr. npr. članak "Priateljska opomena" Šime Starčevića. Xupnika u: *Zora Dalmatinska*, IV. /1847., 17.

¹⁷ Cfr. *Zora Dalmatinska*, V. / 1848., 5.

¹⁸ O tome je između ostalih i autor ovih redaka u nekoliko navrata pisao; Cfr. radove navedene u bilješci 14. ovoga rada.

privatnim i samostanskim arhivima u potrazi za rukopisnom pjesničkom ostavštinom hrvatskih pisaca, te njeno prepisivanje, prevođenje i objavljivanje.¹⁹

Naporima *Danice* i *Zore* te već pomalo "umornog" *Gazzetta di Zara*,²⁰ u Zadru će se 1845. pridružiti još jedan tjedni list na talijanskom jeziku.²¹ Osnivač, urednik, vlasnik i marljivi novinar Ivan (Giovanni) Franceschi novini daje regionalni naziv *La Dalmazia* (1845.- 1847.). Poučen poteškoćama koje su njegove kolege novinari dnevno morali savladavati u službenoj *Gazzetti* podnaslovom svoga lista: *Giornale economico - letterario*, unaprijed daje vlastima do znanja kakav se sadržaj od njegovog periodika može očekivati. Jedan od segmenata koji su označeni drugim dijelom podnaslovne sintagme su i prinosi vezani za spominjanu stariju hrvatsku književnu baštinu kao važnog obilježja ukupne hrvatske preporodne periodike. Kada je *La Dalmazia* u pitanju, prvenstveno se radi o aktivnostima dalmatinskih pisaca i prevoditelja koji su projektu buđenja i oživljavanja dugo zatomljenane nacionalne svijesti najčešće prilazili prevodeći naše pisce i objavljujući njihove radove. Bilo bi pogrešno ne spomenuti da je narodna, usmena poezija u okvirima prijevodne aktivnosti bez svake sumnje zauzimala prvo mjesto. Čudesno zanimanje za tu, Europi "novu" književnost, započinje još Fortisovim objavljivanjem i izvornika i prijevoda *Hasanaginice*²² i trajat će, uz postupno smanjivani intenzitet, sve do kraja XIX. pa i početka XX. stoljeća.²³ Takav trend prati i *La Dalmazia* i na njenim su stranicama

¹⁹ Spomenimo samo Marka Antuna Vidovića koji je tijekom službovanja u Dubovniku marljivo pretraživao privatne zbirke i posebno arhiv i knjižnicu samostana *Male Braće* gdje je pronalazio, prepisivao i prevodio na talijanski jezik rukopisnu ostavštinu Ivana Bunića Vučića iz koje je ponešto i u izvorniku i u prijevodu objavio. Rukopisi tih njegovih prijepisa čuvaju se u Znanstvenoj knjižnici u Zadru katalogizirani pod oznakom: *Bunich Givo – Ms. 28, Alcune poesie liriche (lingua slava). Un volume ms. Leg. Scritto in parte da M.A. Vidovich e da lui trad. in ital. Di carte scritte sessantanove.* O tome vidi: Tomas, Valter, *Gazzetta di Zara u preporodnom ozračju itd.*, op. cit. str. 104. i 105. Zatim tu su i talijanski prijevodi rukopisne ostavštine Ignjata Đurđevića iz pera Antuna Kazalija (1815. – 1894.) kao što je prijevod poznate ljubavne pjesme *Zgoda Iuvena* koju Alfonso de Frisiani objavljuje u *Gazzetta di Zara* u sklopu feljtonskog pregleda dubrovačke opće i književne povijesti (XII. / 1843., *Ragusi, I, II*). Prijevod iste pjesme nešto je prije preveo objavio Marko Antun Vidović u zbrci prijevoda pjesama Ignjata Đurđevića pod naslovom *Raccolta di alcune amorose illiriche canzoni di Ignazio Giorgi celebratissimo poeta ragusino in italiano tradotte da Marc' Antonio Widovich da Sebenico* (Venezia, 1823.).

²⁰ Prisetimo se da su godine koje su neposredno prethodile burnoj '48. bile za *Gazzetta di Zara* godine sve oštrijih i učestalijih sukoba s vlastima. List koji je bečko Namjesništvo za Dalmaciju osnovalo i dijelom financiralo sve se češće svojim prilozima, i u svom središnjem dijelu a osobito u podlistku, okretalo protiv politike bečke Kancelarije, što će se već 1847. ogledati u postepenu nestanku svih onih tema koje su godinama svjedočile o kakvoj takvoj slobodi tiska pa i u službenom listu, a početkom 1849. i ukidanjem listu privilegije službenog pokrajinskog glasila i osnivanjem novog pokrajinskog organa pod imenom *Osservatore dalmato*. O ovome cfr.:

Tomas, Valter, *Gazzetta di Zara itd.*, op. cit., I. dio, pog., 2.a., *Postanak i tečaj lista*, str. 15.- 46.

²¹ O postanku i tečaju lista te o njegovom uredniku Ivanu Franceschiju autor ovih redaka u više je navrata pisao.

Cfr.: Tomas, Valter, *Tommaseo i naša pučka epika u tjedniku La Dalmazia (1845. – 1847.)*, Tabula, 6., Časopis Filozofskog fakulteta u Puli, ur. Robert Matijašić, Pula, 2003., str. 59. – 69.

²² Cfr. Fortis, Alberto, *Viaggio in Dalmazia*, I., Cap. De' Costumi de' Morlacchi, Venezia, 1774., str. 98. – 105.

²³ O Fortisovom "izvornom" i prijevodnom tekstu *Hasanaginice* pisala su mnoga ugledna hrvatska i europska pera. Spomenimo samo neobjavljeni doktorat Ive Frangeša: *Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca, 1771. – 1849.* nezaobilazni prinos Josipa Bratulića (*A. Fortis, Put po Dalmaciji*, Globus, Zagreb, 1984.) te brojne radove na tu temu Žarka Muljačića. Sjetimo se da je pjesmu ubrzo nakon Fortisova *Putovanja* na njemački jezik preveo i veliki Goethe. Analizu svih dosadašnjih prijevoda *Hasanaginice* na talijanski jezik te bibliografiju vezanu za

najbrojniji prilozi te vrste. Uz poneki prijevod pučke epike²⁴ dominiraju talijanske verzije naše narodne pučke lirike koju dalmatinski prevoditelji uglavnom sastavljaju koristeći se verzijama koje je zapisao i objavio Vuk Stefanović Karadžić.²⁵

Prijevodima pučke poezije pridružuju se oni suvremene učene pjesničke produkcije, a izvorne predloške za svoje prijevodne, odnosno najčešće prepjevne uratke suradnici *La Dalmazie* uglavnom pronalaze na stranicama *Danice* i *Zore Dalmatinske*.²⁶

I kada je starija hrvatska književnost u pitanju, *La Dalmazia* se pridružila sveprisutnim naporima i zagrebačkih iliraca i dalmatinskih risorgimentalaca u, da se slikovito izrazimo, skidanju prašine sa te naše pomalo zaboravljene, a prevažne kulturne baštine. Na njenim je stranicama više priloga te naravi. Jedan je od njih naznačen naslovom ovoga rada. Nalazimo ga u drugom tečaju našeg lista uvrštenog u gotovo redovitu rubriku pod nazivom *Letteratura* i dijelom je povijesnog eseja o životu slavne Dubrovkinje Cvijete Zuzorić, te se zbog svoje feljtonske dužine i naravi proteže kroz čak tri broja periodika.²⁷ Prilog je zapravo prijevod jednog novinskog uratka poznatog ilirca, historiografa, leksikografa i novinara Ivana Kukuljevića Sakcinskog (1816. – 1899.) Iako je Kukuljević u hrvatskoj kulturnoj povijesti, a posebno u povijesti razdoblja narodnog preporoda kao izuzetna pojava, vrlo dobro poznat ipak evo i ovom prilikom tek nekoliko možebitno elementarnih podataka o njegovu životu i radu, a pokazat će se važnima kao svojevrsna polazna podloga za temu ovog članka.²⁸ Kukuljević je potomak je stare plemićke obitelji koja se u XIV. stoljeću iz Dalmacije doselila u Senj gdje se spojila s mletačkom

Alberta Fortisa i njegov pohod na Dalmaciju vidi u: Tomas, Valter, "Come veniva tradotta Hasanaginica in lingua italiana", *Il doppio nella lingua e nella letteratura italiana*, Atti del Convegno Internazionale, Collana della rivista *Studia Romanica Et Anglica Zagradiensia*, vol. 3, Dubrovnik, 8 – 11 settembre 2005., Zagreb, 2008., str. 847. – 858.

²⁴ O jednom smo takvom prijevodu pisali u radu navedenom u bilješci broj 21 ovoga rada.

²⁵ Djelo pod naslovom *Srpske narodne pjesme*, knj. 1: *Različne ženske pjesme*, tiskana je još davne 1824. u Leipzigu i zajedno sa knj. 2: *Pjesme junačke najstarije* te knj. 3: *Pjesme junačke srednjih vremena*, izašle iz tiska do 1833., u Europi toga vremena veoma je poznata zbirka tako da se svi prevoditelji "ilirke" (slavjanske) narodne poezije gotovo bez izuzetka na nju oslanjaju i njome služe. Pitanje ispravnosti naslova same zbirke u vremenu u kojem nastaje nitko nije držao važnim a niti relevantnim.

²⁶ Spomenimo samo Preradovićevu pjesmu *Sèrce moje* objavljenu po prvi put u II. tečaju , br. 4, godine 1845. u *Zori dalmatinskoj* (godinu dana kasnije uvrstit će je Preradović u svoje *Pèrvence*), a koju će već iste godine na talijanskom jeziku bez naslova u *La Dalmazia* objaviti Jakov (Giacomo) Ćudina (Chiudina) (II. / 146., 19.). Tridesetak godina kasnije Ćudina će je uvrstiti u svoju zbirku prijevoda *Canti del popolo slavo tradotti in versi italiani con illustrazioni sulla letteratura e costumi slavi*, I, II, Firenze, 1878. O Trogiriraninu Jakovu Ćudini (Giacomo Chiudina) i njegovoj svestranoj kulturno – književnoj i inoj drugoj društvenoj djelatnosti tijekom gotovo čitavog XIX. stoljeća (rođen 1823. u sv. Filipu i Jakovu , umro 1900. u Splitu) pisano je, onako uzgred, u više navrata . Nešto veću pozornost obratili su mu Mate Zorić u već navedeoj studiji *Književni dodiri hrvatsko – talijanski* itd, passim., te autor ovih redaka, također u već navedenoj monografiji *Gazzetta di Zara u preporodnom ozračju* itd., passim. No temeljitija znanstvena rasprava o ovom uglednom Dalmatincu i njegovim raznorodnim prinosima još uvijek nije otvorena. Biobibliografski podaci u: *Hrvatski biografski leksikon*, 3., Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1993.

²⁷ Cfr. *La Dalmazia*, II. / 1846., 38., 39., 40., *Fiora Zuzzeri, brano di storia letteraria illirica del secolo XVI*.

²⁸ Najvažnije biografske a posebno bibliografske podatke i literaturu vezanu za ovog hrvatskog plemića vidi u:

a) *Leksikon pisaca Jugoslavije*, III., Matica srpska, Beograd, 1987.;

b) *Povijest hrvatske književnosti*, 4. Liber , Mladost, Zagreb, 1975, str. 120 – 124 i passim.

lozom Bassani de Sacci odakle i potječe porodični atribut Sakcinski. Ivan je rođen u Varaždinu gdje završava pučku školu. Kao student II. godine filozofije na plemićkom konviktu u Zagrebu 1833. napušta studij i stupa u vojsku u kojoj mladi kadet ubrzo biva unaprijeđen u oficira. Služba ga odvodi u Milano gdje, tada već uvelike zadojen idejama ilirizma, susreće isto tako mladog austrijskog oficira Petra Preradovića na kojeg u tom smislu presudno utječe. Dovoljno je reći da ga već tada uspijeva privoljeti da pišući pjesme, njemački jezik kojim se savršeno služi, zamijeni materinskim, ali malo mu poznatim "ilirskim". Napustivši vojnu službu Kukuljević se vraća u Zagreb. Sada je već vatreni ilirac spreman na svekoliku političku borbu. No pod apsolutizmom njegov otvoreni angažman prestaje. Svo svoje vrijeme posvećuje znanosti, pritom se posebno baveći poviješću. Mnogo putuje prostorima bivše Jugoslavije, a posjećuje Albaniju i Veneto. Na tim putovanjima prikuplja stare rukopise i knjige. Osniva *Društvo za povjesnicu jugoslavensku* (1850.), a zatim pokreće i godinama uređuje njegov organ *Arhiv za povjesnicu jugoslavensku* (1851. – 1875.). U ovom je razdoblju izdao, uglavnom kao autor, 12 knjiga *Arhiva*, udarajući tako temelje historiografije u Hrvatskoj. Nakon povratka Ustava vraća se političkom životu da bi se 1867. povukao u mirovinu. Do kraja života na svom posjedu u blizini Varaždinskih Toplica marljivo i plodno radi na raznim znanstvenim projektima. Kao književnik obrađuje uglavnom povijesne teme koje odijeva u romantičko ruho. To se osobito odnosi na dramatiku i novelistiku gdje mu je uzorom Walter Scott, što ga i na tom polju čini pionir u Hrvatskoj. Njegove su, najčešće rodoljubne pjesme, pisane u duhu ilirizma i panslavizma, što se posebno odnosi na zbirku *Slavjanke* koju je izdao 1848. u Zagrebu. Prevodi na češki, njemački, poljski, ruski, slovački i slovenski jezik tako da svoje tekstove objavljuje diljem carevine.

Međutim ono što nas ovdje posebno zanima jeste njegov interes za staru hrvatsku književnost i to osobito onu dubrovačkog književnog kruga. Pa tako izdvojimo da pored drugih starih pisaca (kao što je npr. Splićanin Marko Marulić, Hvaranin Petar Hektorović) priređuje djela Šišmunda (Šiška) Menčetića, Dominka Zlatarića i Jeronima Kavanjina, dopunjujući ih njihovim životopisima.²⁹ U okviru njegove polihistorijske aktivnosti, u koju uvjetno možemo smjestiti i spomenute priređivačke uratke, istaknimo i studije koje su naravno same po sebi važne, ali i ukazuju na Kukuljevićev sustavni interes, koji će ga dovesti i do teme ovoga rada. Radi se o znanstvenim radovima kao što su *Pjesnici hrvatski XV. vijeka* (Zagreb, 1856.), *Pjesnici hrvatski XVI. vijeka* (Zagreb, 1858.), *Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*, studija koju je objavio 1886., dakle tek tri godine prije smrti.³⁰ Upravo u sklopu tog polja interesa Kukuljević u *Danici*, svega tri mjeseca prije nego što će *La Dalmazia* objaviti spomenuti prijevod, objavljuje članak naslovljen: *Flora Zuzorić*, te ga podnaslovom određuje kao: *Čartica iz historie ilirske književnosti XVI. vjeka, od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga*.³¹ Radi se dakle o njegovoj verziji životopisa Cvijete

²⁹ Uzgred spomenimo da ne zapašta ni svoje suvremenike, pa je tako za hrvatsku književnu i inu povijest XIX. stoljeća važna njegova redakcija *Iskrice* Nikole Tommasea. Ta mala ali važna knjižica u Zagrebu izlazi u dva izdanja, 1844. i 1848. godine. Usporedbe radi recimo i to da će talijanska verzija *Scintille* u konačnoj redakciji Mate Zorića u Hrvatskoj biti objavljena tek nešto više od stotinjak godina kasnije. Cfr. Tommaseo, Niccolò, *Scintille*, Redazione definitiva di M. Zorić, p.o., Studia Romanica Zagradiensia, 4. / 1957., Zagreb, 1957.

³⁰ Ovdje su istaknuti tek neki od njegovih prinosa hrvatskoj povijesti književnosti, a izdvojeni su upravo stoga što već svojim naslovom upućuju na još jedan srodan Kukuljevićev uradak o kojem ćemo u našem radu uglavnom govoriti.

Zuzorić Pescioni, najslavnije dubrovačke gospođe i pjesničke muze renesansnih stihotvoraca obiju strana Jadranskoga mora. Nećemo pogriješiti ako ustvrdimo da je Cvijeta Zuzorić ujedno i među najpoznatijim i najspominjanijim ženama u ukupnoj hrvatskoj historiografiji.

Vidjeli smo da je Kukuljević autor književno-povijesnih i leksikografskih radova od kojih se neki bave upravo vremenom u kojem je Cvijeta živjela. No ovaj rad nije pridružio niti jednoj od relevantnih studija. Koji bi mogao biti razlog takvoj izolaciji u koju Sakcinski bez svake sumnje svjesno smješta inače slavnu Zuzorićevu? Čini se da bi mogao u najmanju ruku biti dvojak. Prije svega možemo ga potražiti u do danas neosporivoj činjenici da iako Cerva kao Cvijetin najstariji biograf o njoj govori kao o poznatoj i plodnoj pjesnikinji, niti dva stoljeća nakon ovakvih Serafinovih riječi Kukuljević u rukama nema niti jedan njen stih, a niti čvršćih indicija da takvo što negdje postoji. Naime, Saro Crijević (Serafin Cerva), ugledni dubrovački povjesničar XVII. stoljeća, na samom početku II. sveska (str. 1. – 5.) svog poznatog djela *Bibliotheca Ragusina* Cvijetinu slavu, osim šarmu i ljepoti, nedvojbeno pripisuje i njenom pjesničkom umijeću.

On tamo kaže:

*Flora de Zuzoris olim non modo Ragusii, sed in tota fere Italia Poetae artis laude notissima ea est, ad quam laudandam aggredio.*³²

Upravo mu je stoga moralo biti teško uključiti je u studije i biografske leksikone u kojima svoje mjesto imaju provjereno plodni pisci. On čak s očitim subjektivno intoniranim osobnim žalom za nečim u što nikako ne bi htio biti sasvim siguran na kraju svoje biografske crtice kaže:

"Nezna se ni to, da li je Flora nakon sebe djetcu ostavila; isti njezini umni proizvodi, koje toliko svi domaći i inostrani suvrēmenici hvale, nisu još dosada ugledali bēlog svēta; može biti da i oni, kao i mnogi drugi rukopisi ilirski leže gđēgod u prahu, u kojem kutu od Dubrovnika, Firenze ili Jakina."

Osim toga Kukuljevićeva se biografija slavne "gospođe" zasniva na dva postupka od kojih, i on sam to zna, niti jedan nije znanstveno do kraja utemeljen. Naime, faktografske podatke za Cvijetin životopis nekritički i u potpunosti preuzima iz spomenute Crijevićeve biografije. Potom na isti način koristi podatke iz vrlo slobodne, rekli bismo interpretativne, biografije iz *Fasti letterario – ragusini* koju je 1767. u Mlecima objavio Sebastian (Dolci) Slade. Na kraju se služi dobrom, ali ne baš do kraja pouzdanom Cvijetinom biografijom koju je u Dubrovniku u studiji pod naslovom *Notizie storico – critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei* (Martecchini, 1802.) objavio pater Franjo Maria Appendini. Poneku informaciju koju prema njegovim riječima crpi iz rukopisne građe, tada uglavnom smještene po privatnim i samostanskim knjižnicama i arhivima, kao što je rukopis (citira ga u svojoj *Čartici...*) patera Joanne Maria Matathaeo *Aucta nonnullis additamentis*, redovnika samostana Družbe Isusove (Societas Iesu), već zapravo nalazimo obrađenu i korištenu kod spominjanih starijih biografa. S druge pak strane Kukuljević veći dio biografije Cvijete Zuzorić zasniva na osobnom, romantički pretjerano idealiziranom,

³¹ *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, XII. / 1846., 18., 19., 20.

³² *Cvijeta Zuzorić po slavi pjesničkog umijeća nekoć vrlo poznata ne samo u Dubrovniku nego gotovo po čitavoj Italiji.* (p.A.).

viđenju slavne Dubrovkinje kao pjesnikinje, pjesničke muze i žene prelijepe i duhom i tijelom, oko čije se ljepote i krijeposti okreće ne samo renesansni Dubrovnik već i Italija, pa i sama Firenca, u to vrijeme važan kulturni centar Apenina, te jedan od najistaknutijih europskih kulturnih središta.

Čitajući kasnije Cvijetine biografije kao što su Jean Dayre,³³ Iorio Tadić,³⁴ njen daleki rođak Ivan Marotti,³⁵ te najsuvremeniju, najkompletniju i najvjerodostojniju studiju Zdenke Marković *Cvijeta Zuzorić (Zuzzeri) Pescioni*,³⁶ nailazimo na puno objektivniji i znastveniji pristup toj, bez svake sumnje, izuzetnoj ženi. Svi se oni naime slažu oko Cvijetine ljepote, šarma i ugleda, te njene društvene pozicije, danas bismo rekli popularnosti, osobito u Dubrovniku. No sve to skupa sagledavaju u realnijim, odnosno skromnijim okvirima, potkrepljujući takve svoje stavove povijesnim činjenicama, te odlazeći one druge u sferu hipoteza ili pak subjektivnih pristranosti. Slično misli i Danilo Živaljević koji poput Kukuljevića u svojoj poprilično opširnoj studiji o odnosu Cvijete i Dominka Zlatarića žali što Dubrovčanin Dobruško Dobričević (Boninus da Boninis), koji je zajedno s Kotoraninom Andrijom Paltašićem po gradovima Europe (Venecija, Verona, Brescia itd.) tiskao knjige, takvo što nije nikada radio u rodnom gradu što bi eventualno bilo omogućilo da se i poneki Cvijetin stih sačuva. No već u nastavku kaže:

[...] Da, tada bi nam se bile sačuvala i pesme Cvijete Zuzorićeve, to jest, ako ih je ona ikada i pevala!

*Jest, istinu da kažemo, mi sumnjamo, da je Cvijeta Zuzorićeva ikada pevala. Po našem mišljenju, ona je bila žena jedna lepa, puna duha i visoko izobražena i – dalje ništa. Njena je kuća, kao kuća bogate jedne gospođe, pri tom i žene jednoga plemića, mogla biti širom otvorena odličnijim ljudima u Dubrovniku, te je na taj način Cvijetina kuća u Dubrovniku mogla predstavljati neku malu familijarnu akademiju, koje su tada u Dubrovniku bile u modi, kao i u Italiji. [...]*³⁷

Možda da ipak u okvire ovih malih rasprava o tome je li Cvijeta pisala stihove ili pak nije uključimo i esej Antuna Šoljana *Kako sam otkrio pjesme Cvijete Zuzorić*, vrlo zanimljivog i indikativnog podnaslova: *fantazija na temu: hrvatski pisci u Dubrovniku*.³⁸ Jedna se naime njegova mala šetnja unutar zidina Grada pretvorila u "veliko" otkriće nikada pronađene Cvijetine poezije. Listajući svojom memorijom stihove i pohvale koje su Cvijeti upućivali Gučetić, Tasso, Ranjina, ili pak slušajući, kako Šoljan kaže: *[...] odjeke te njene čarolije, slušamo (je, op.A.) u Dinka i Dominka, u Bunića i Mažuranića, u Kranjčevića i Ujevića, u Slamniga i Mihalića.*

³³ Dayre, Jean, *Dubrovačke studije, O dubrovačkoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938.

³⁴ Tadić, Jorjo, *Dubrovački portreti, I.*, Srpska književna zadruka, Kolo, XLIV., knj.305, *Cvijeta Zuzorić*, p. o., Beograd, 1948.

³⁵ Marotti, Joannis, *Fiora Zuzzeri, nobildonna e poetessa ragusea*, Pola, 1934.

³⁶ Marković, Zdenka, *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI. do svršetka XVIII. stoljeća u kulturnoj sredini svog vremena*, JAZU, Zagreb, 1970.

³⁷ Živaljević, A. Danilo, *Cvijeta Zuzorićeva i Dominko Zlatarić, Listići iz dubrovačke književnosti*, Preštampano iz "Brankova kola", U Sremskim Karlovcima, 1900.. str. 31. (neke je dijelove citata istaknuo autor ovog rada).

³⁸ Šoljan, Antun, "Kako sam otkrio pjesme Cvijete Zuzorić", *Dubrovnik*, IV. /5., Dubrovnik, 1993, str. 5-7.

I na kraju eseja zaključuje možda jedinu pravu istinu o "poeziji" te izuzetne žene:

*I znam, kao što sam odavno instinktivno znao, ali mi se to u ovom času u Dubrovniku tako jasno otkrilo, da oduševljavajući se – kao neprestani i vjerni čitalac – jednom jarkom strujom što teče kroz jezik i stihove hrvatskih pjesnika, oduševljam se istovremeno i plješćem Cvijeti Zuzorić. I oni najslavniji i oni anonimni, i najstariji i najmlađi, i Palmotić i Paljetak, utkali su je u svoje pjesme, zamijesili u kruhu svome, ljubomorno se natječući za njene davne milošte, i ona je, zahvaljujući tome, još uvijek živa, još uvijek piše i govori i blješti ljepotom, kao da se, na, čas prije prošetala Stradunom.
Tu sam je, eto, i našao.*

No vratimo se Sackinskom koji pripada prvoj, grupi starijih biografa, a to će pored već navedenih elemenata potkrijepiti i situacija s pjesmom koju prilaze svojoj *Čartici* On će naime, da bi potvrdio taj općeprihvaćeni stav o Zuzorićevoj kao o matroni za kojom uzdišu svi umni, te duhom i srebrom bogati muževi u Italiji i u Dubrovniku, i to od velikog Torquata pa do najuglednijih pjesnika i uglednika dubrovačke renesanse (Dinko Ranjina, Nikola Vitov Gučetić, Nikola Nalješković, Miho Monaldi, Miho Bunić Babulinov i dugi), priložiti pjesmu Dominka Zlatarića, koju je taj slavni Dubrovčanin i jedan od njenih zasigurno najvatrenijih obožavatelja, pored brojnih drugih pjesničkih posveta, navodno napisao povodom Cvijetine prerane smrti u njenoj četrdesetpetoj godini života.

Evo tih rečenica koje u Kukuljevićevom tekstu u *Danici* najavljuju pjesmu kojom će ugledni ilirac, uz kratke zaključne napomene i završiti svoj povijesni feljton:

Pëšan ova nalazi se medju ostalim njegovim (Zlatarićevim, op.A.) rukopisi;³⁹ ja ju stavljam ovamo, da se vidi, kolikom je žestinom Floru ljubio i cënio veleučeni Zlatarić.

Potom slijede riječi naslovne i posvetne:

U smàrt Fiore Zuzzorić – Pescioni.

No, zadržimo se na jš jedan trenutak spomenutim novijim istraživanjima vezanim za život i rad Zuzorićeve koja se za razliku od prilično slobodno izvedenih zaključaka starijih biografa temelje na provjerenim arhivskim podacima. Uspoređujući neke važne datume iz života i smrti Cvijete i Dominka vrlo brzo nam postaje jasno da njegova *pjesma nadgrobja*, koja je za razliku od eksplicitnog i nedvojbenog Kukuljevićevog određenja: *U smàrt Fiore Zuzzorić – Pescioni*, u rukopisu određena tek inicijalima: *u smrt F. P.*, teško može biti tekst napisan povodom prerane smrti

³⁹ Naime u vrijeme kada Sackinski objavljuje ovu Cvijetinu biografiju u *Danici*, u sklopu koje nalazimo i Zlatarićev posvetni pjesnički epitaf, sve su Dominkove lirske pjesme još uvijek u rukopisu i čekaju na izdavača. Prvu redakciju, još uvijek u rukopisu, čini se da je napravio još Dominkov sin Miho neposredno nakon očeve smrti. Neki povjesničari književnosti misle, s obzirom na određeni logički slijed sakupljenih pjesama, da ju je ipak za života napravio sam Dominko. Prvo tiskano i objavljeno izdanje njegovih lirskih pjesama vidjet će svjetlo dana upravo zahvaljujući Ivanu Kukuljeviću i to u djelu pod naslovom: *Život Dominka Zlatarića i Dominkove lirične pjesme*, Zagreb, 1852 – 1853. O Dominku Zlatariću, njegovom životu i djelu vidi: a) Budmani, Pero, *Djela Dominka Zlatarića*, Stari pisci hrvatski, XXI., JAZU, Zagreb, 1899.; b) Vodnik, Branko, *Dinko Zlatarić, Povijest hrvatske književnosti*, I., Zagreb, 1913. Brojne su studije koje su se bavile različitim aspektima života i djela ovog dubrovačkog ali i europskog književnika i intelektualca. Spomenimo samo radove Mihovila Kombola, Petra Torbarine te mlađih Mirka Tomasovića i Zorana Kravara, ili pak recentni rad Divne Mrdeže Antonine: *Petrarchismo di Dominko Zlatarić, Poslanje filologa*, Zbornik radova povodom 70. rođendana Mirka Tomasovića, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008.

slavne Dubrovkinje. I Jorio Tadić kao i nešto prije njega Ivan Marotti, te francuski slavist Jean Dayre u navedenim studijama nedvojbeno dokazuju da ne samo da nije točan do tada općenito priznavani podatak o godini Cvijetinog rođenja (1552., negdje i 1553., umjesto dokumentirane 1555.) već da nije točan niti podatak, koji od starijih biografa preuzima i navodi i Sakcinski u svojoj biografiji, da je Flora umrla relativno mlada 1600. u četrdesetpetoj godini života. Konzultirajući Knjigu umrlih (*Catalogo dei morti*) Ankone već Ivan Marotti dolazi do saznanja da je Cvijeta umrla u Jakinu (Ankona) i to u dubokoj starosti, odnosno 1648. u devedesetšestoj godini života.⁴⁰ Budući da je Dominko umro 1613., i da govorimo o pouzdanom i provjerenom podatku, dakle više od trideset godina prije svoje nikada prežaljene i zaboravljene petrarkističke muze i "ljubavnice", vrlo vjerojatan postaje zaključak da je spomenuta pjesma pisana povodom smrti neke druge žene. Ako tek pogledom preletimo preko Zlatarićevih *pjesni u smrti razlicijeh*, pa i drugih njegovih nekom posvećenih sastava, postaje jasno da pisanje pjesama s povodom Dominku nije bilo nimalo strano i da brojne njegove takve pjesme ne govore o Cvijeti, a niti su njoj upućene.

S druge strane pri prosudbi ovog epitafa ne bismo smjeli voditi računa isključivo o neosporno važnoj faktografiji. Trebamo imati na umu i činjenicu da je Zlatarić pjesnik neupitnog petrarkističkog senzibiliteta i timbra.⁴¹ Naime i zamišljena, gotovo morbidno u mašti nesretnog mladića inscenirana smrt udate i, kako je svi njeni suvremenici opisuju, beskrajno čedne i poštene žene, koju pjesnik beznačajno ljubi, mogla je rezultirati čak i jednim takvim preuranjenim i maštanim epitafom. Činjenica da Zlatarić u rukopisu navodi samo inicijale pokojnice (sic) kojoj su stihovi upućeni, dakle s razlogom ne otkriva do kraja identitet žene čija se smrt oplakuje u javi ili snu nesretnog ljubavnika, mogla bi ići u prilog ovakvom razmišljanju. Osim toga inicijali se odnose samo na jedno prezime dok ih je naša Cvijeta u to vrijeme isticala dva. Možemo poći i korak dalje, nalazeći u nekim životnim događajima i prekretnicama naših protagonista moguće uzroke i motive za ovako maštani epitaf (ako se o takvome uopće radi). Naime, Dominko već kao petnaestogodišnjak piše svoje prve pjesme posvećene lijepoj Flori koja, kao mlada, ali već udata i zrela gospođa, iz velikog svijeta dolazi sa svojim mužem, firentinskim konzulom, u rodni grad. Lijepa tijelom i duhom, te za malu i zatvorenu dubrovačku sredinu izrazito slobodnog, modernog, europskog ponašanja, Cvijeta je srcima mnogih dubrovačkih muževa (valja uključiti i neke talijanske⁴²) pa i žena

⁴⁰ Marotti Ivan u navedenom djelu na str. 33. donosi faksimil lista iz *Catalogo dei morti*, N. 18. 1642 – 1699., Ankone iz kojeg je jasno vidljiva godina Cvijetine smrti, dok na str. 42. iste studije kaže: *Nella stessa tomba* (misli na grob koji je obitelj podigla 1570. njenom ocu u okrilju samostana San Francesco ad Alto, op.A.) *dovrebbe essere scesa anche Fiora senttantotto anni più tardi, il 1 dicembre 1648 nella età "d'anni 96 circa"*.

⁴¹ Cfr. Mrdeža Antonina, *Divna*, op. cit.

⁴² Pa tako npr. osim jednog od glavnih protagonista ovoga rada Dominka Zlatarića, koji Flori osim epitafa posvećuje i druge neke radove (npr. prijevod *Poema o PIRAMU i TIZBI* te neke druge pjesničke sastave), i drugi joj se dubrovački pisci kroz svoje ali i tuđe sastave dive. Miho Bunić Babulinov posvećuje joj pjesme *U pobvalu Zuzorićeve*, a Miho Monaldi u posthumno objavljenoj zbirci pjesama *Rime* (1599.) na talijanskom jeziku, pored ostalih i njoj posvećuje neke stihove. Od Talijana koji su Flori i o njoj pisali svakako je najznačajnije ime Torquata Tassa koji *fior di spina*, kako ju je nazvao, piše stihova po svemu sudeći po narudži prijatelja Giulia Mostija (vidi faksimil pisma u kojem se Tasso obraća naručitelju, str. 61., nav. dj. Ivana Marottija). Gotovo legendarni odnos Cvijete Zuzorić i Torquata Tassa nalazimo sažeto i jezgrovito obrađenu u: Tomasović, Mirko, "Aminta" Torquata Tassa u hrvatskoj književnosti,

zagospodarila,⁴³ tako da nas zanos mladog Dominka ne treba čuditi. Evo prva dva distiha jedne od tih Dominkovih pjesama, onako kako ih je u već spomenutoj i odličnoj studiji o Cvijeti navela Zdenka Marković:⁴⁴

*U prvi cvit moje mladosti drag ukras
Gizdave gospoje svu nad mnogom steče vlas,
Srce mi posvoji i u zlat vez stavi,
A dušu opoji nebeskom ljubavi.*

Odlaskom na studije u Padovu (1578.) kod Zlatarića ni ljubav ni nada ne gasnu. Daleko od "svoje Laure", u pjesmi koju Budmani u svojoj studiji bilježi pod brojem XXVI, Dominko piše:⁴⁵

/ Vrjeme [...] / u tuđijeh sad stranah provodim na silu. /

I nastavlja:

/ [...] pritužan [...] / [...] u san i u javi. /.,

misleći naravno pritom na Cvijetu.

Koliko je ta njegova neostvorena i neuzvraćena ljubav, koje Zuzorićeva kao ni Petrarkina Laura, možda ni svijesna nije bila, opsesivan osjećaj saznajemo i iz svojevrsnog naslova ove pjesme kako ga u rukopisu nalazimo, a on glasi:

Boles na daleče svoje gospođe.

Povratkom iz Padove u rodni grad tamo zatječe Cvijetu i u njemu se ponovno pale zapravo nikada do kraja ugasle vatre ljubavi i nade. No, ubrzo spletom nesretnih okolnosti koje su zadesile poslove njenog muža,⁴⁶ a čini se i zbog nekakvih glasina koje su o Cvijeti Dubrovnikom počele kružiti i to upravo zbog već spominjanog malo slobodnijeg, europskijeg stila života i društvenog ponašanja lijepe gospođe, koji zatvoreni i do kraja makar u svojoj formi konzervativan Grad nije podnosio,⁴⁷ ona i njen suprug definitivno napuštaju Dubrovnik. I jedan takav događaj mogao

Mogućnosti, 49. / 2002., 4./6., Književni krug, Split, 2002, str. 112 - 120. U prilogu Tomasovićeve članka nalazimo i iscrpnu važniju literaturu vezanu za predmet eseja, te iscrpnu bibliografiju prijevoda Tassovih djela iz pera različitih autora, od prvih Dominkovih (1850.) pa do relativno recentnih redakcija Frane Čale i Mirka Tomasovića. Tu su i pjesme Cesara Simonetija koje je za njegov račun Zlatarić objavio u Padovi te ih, začudno, upravo on u uvodnom dijelu posvećuje Cvijeti. Od suvremenijih osvrta na tu toliko spominjanu i dvojbenu "vezu", Tomasović u radu naznačenom u ovoj istoj bilješci (str. 113.) navodi djelo suvremene talijanske pjesnikinje Matilde Tortora koja ju u radu: *Fiara, dialogo in assenza di Tasso* (La Mongolfiera, Doria di Cassano Ionio, 2000.) po tko zna koji put reartikulira.

⁴³ Spomenimo samo njeno veliko prijateljstvo koje je gotovo sa strašću graničilo, sa Marom Gundulić, ženom Nikole Gučetića Vitova. Iz njegovih dijaloga *D'Amore Detto Antos* i *Della bellezza Detto Antos*, koje po njegovoj zamisli vode te dvije iznimne žene, takvo se što dade lako razaznati. Dodajmo tome da je Marina veza sa Florom bila toliko snažna da joj je lijepa plemkinja posvetila filozofsku raspravu svoga muža Nike *Discorsi sopra le Metheore di Aristotele*, koju je ovaj u Veneciji kod Ziletija objavio 1585. Posvete ovakve naravi u ono vrijeme nisu bile neuobičajene, no za ovu, s obzirom na ukupnost konteksta odnosa ovih dviju žena, ipak možemo raći da je pomalo indikativna i to u smislu koji samo naznačili već u prvoj rečenici ove bilješke.

⁴⁴ Cfr. Marković, Zdenka, *op. cit.*, str. 86.

⁴⁵ Cfr. Budmani, Pero, *op. cit.*, str. 180.

⁴⁶ Cfr. Marković, Zdenka, *op. cit.*, str. 68. – 70.

⁴⁷ *Ibidem*, str. 70.

je biti neposrednim povodom spornog metaforičkog epitafa. Pa i posljednja dva stiha pjesme mogla bi se bez osobitih teškoća shvatiti doslovno, ali i preneseno. Navodimo ih onako kako ih je Budmani zapisao:⁴⁸

*O riči medene ! o oči vesele !
Ovo su, jaoh ! mene sve tuge zle splele,
ter cvilim sveđ misleć, ki će moj život bit,
ne ufav ovdj već gledat vas ni slišit.*

Osobito se to odnosi na prilog mjesta *ovdi* (ovdje, op.A) u posljednjem stihu koji se sasvim slobodno može tumačiti kao metaforička zamjenica za *Grad* ali i za *ovaj svijet*. Možda će biti malo pretenciozno i nekritički rečeno, ali mislimo da ipak treba napomenuti da, ako na trenutak zanemarimo genijalnu Petrakinu osobnost i osobitost njegova stila te rafiniranosti njegovih metafora, ova dva Zlatarićeva distiha nastoje pa i uspijevaju u tom nastojanju, progovoriti o istoj onoj unutarnjoj borbi koja negdje između ljubavi za života i one metafizičke nakon njega, muči autora soneta *Passa la nave mia colma d'oblio*.⁴⁹

Dodajmo ovim razmišljanjima oko Zlatarićevog posvetnog epitafa i jedan recentni podatak koji nam nudi Slobodan Prosperov Novak otvarajući vrata trećoj mogućoj "adresi" epitafa. Iako ne iznosi izvore ili neke druge čvršće reference svojih tvrdnji, u vrlo interesantnoj knjizi biografija (njihovog duhovitog tumačenja i interpretiranja) stotinu Dalmatinki (način na koji je knjiga zamišljena takvo što ne bi ni podnio), Novak jasno navodi da je Flora *umrla dva puta*. Zbog pogrešne je vijesti prvi put oplakana relativno mlada 1600., a drugi put stvarno, u dubokoj starosti 1648. Ilustracije radi naravi i duhovite domišljatosti Novakova štiva oko ovog podatka evo nekih njegovih navoda s tim u svezi:

*Umirala je u pjesmama dva puta (C. Zuzorić, op.A.), jer su je zbog pogrešne vijesti oplakivali u Dubrovniku već 1600., premda je, a tako Bog najčešće kažnjava ljepotice, doživjela najdublju starost i umrla u 96. godini.*⁵⁰

Bilo kako bilo, ostaje činjenica da je Ivan Kukuljević Sakcinski prilažući ovu pjesmu Cvijetinoj biografiji, bio uvjeren da se radi o Zlatarićevoj prigodnici *U smàrt Flore Zuzzorić – Pescioni*. On dakle vrlo slobodno i samouvjereno interpretira inicijale koje je tajnovito naveo sam autor pjesme. Navodi dakle puno ime i prezime, i kao da otklanja svaku sumnju u to kome je pjesma posvećena, dodaje i Cvijetino djevojačko prezime čijeg inicijala u izvornoj posveti nema.⁵¹

Prevoditelj feljtona i priložene mu Zlatarićeve pjesme je Dubrovčanin Baldo (Balduino) Bizarić (Bizzarro). I on, kao i Ivan Marotti, daleki Cvijetin rođak, rođen je u Dubrovniku 1823. i jedno je od dvoje djece iz drugoga braka poznatijeg

⁴⁸ Cfr. Budmani, Pero, op. cit., str. 187.

⁴⁹ Osvrnimo se tek da drugu tercinu soneta:

/ Celansi i due mei dolci usati segni; / morta fra l'onde è l'arte, / tal ch'i 'ncomincio a desperar del porto.
/ (CLXXXIX)

⁵⁰ Novak Prosperov, Slobodan, *101 Dalmatinka*, Studio Polis, Split, 2010., str. 36. – 37.

⁵¹ U vrijeme tiskanja ove Kukuljevićeve biografije uopće nije postojala dvojba vezana za posvetu Zlatarićeve pjesme. Ona se kao što smo vidjeli rađa tek otkrićem podataka o Cvijetinoj smrti u *Catalogo dei morti* Ankone.

oca Ivana i Nike Zuzorić.⁵² Nakon osnovne i srednje škole te dva tečaja filozofije koje završava u Veneciji, kao pristaša panslavističkog ilirizma četrdesetih se godina XIX. stoljeća uključuje aktivno u društveni i politički život rodnog grada. Pjesnik, novinar i političar u kasnijim se godinama svoga relativno kratkog života bavi i prevodilaštvom. Radove objavljuje uglavnom u ondašnjoj dalmatinskoj periodici, a iz rukopisne se ostavštine saznaje da se sa druga dva panslavenski orijentirana dubrovačka ilirca, Medom Pucićem (Orsato Pozza) i Ivanom Augustom Kaznačićem, pripremao za suradnju s Valussijevom *La Favilla di Trieste*, listom koji je i sam intenzivno promovirao ideje panslavističke preporoditeljske orijentacije.⁵³ Baldo Bizarić je umro mlad, neposredno nakon ženidbe, 1848. u rodnom mu Dubrovniku.⁵⁴

Naslov Kukuljevićevog izvornog teksta Bizzarro prevodi gotovo doslovno: *Fiora Zuzzi, brano di storia letteraria illirica del secolo XVI. di Giovanni Kikuglievich Sakcinski*. U zagradama dodaje: (*Dalla Daniza a. 1846*), - iz **Danice, g. 1846**. Osim što talijanizira tek jedno desetljeće star Gajev pravoslavnik, tamo gdje je to moguće, talijanizira i osobna imena, tako da *Flora* postaje **Fiora**, *Zuzorić* **Zuzzi** a *Ivan Giovanni*. Neznatna semantička klizišta zapažamo tek kod prijevoda leksema *Čartica* iz podnaslova. U hrvatskom jeziku taj termin označava vrstu kratkog, ali zaokruženog, sintetičnog i cjelovitog proznog teksta.⁵⁵ Bizzarro ga prevodi srodnom ali ne i identičnom riječju *brano*, koja pored kratkoće teksta konotira i značenje *frammento*, dakle: **manje ili više logički istrgnuti dio neke veće cjeline**.⁵⁶ Osim u ovakvim manjim detaljima te nekim jezičnim specifičnostima u odnosu dva različita jezična sustava, prijevod samog teksta eseja načelno možemo nazvati integralnim.

I posvetno slovo koje prethodi pjesničkom epitafu, osim u onim elementima koji su u svojim razlikama zajednički i prijevodu naslova ukupnog priloga i koje smo prethodno naglasili, Bizzarro također donosi doslovno:

U smàrt Fiore Zuzzi / In morte di Fiora Zuzzi

Dinko Zlatarić

Domenico Zlatarich

Ova tvrdnja, međutim nikako ne vrijedi u slučaju same pjesme *nadgrobja*. Prije svega mislimo na metričku razinu dviju verzija. Zlatarićev je epitaf, u suglasju s pjesničkom tradicijom dalmatinskog, a posebno dubrovačkog humanizma i renesanse, napisan u simetričkim dvanaestercima anfibračko - trohejskog ritmičkog

⁵² Baldo Bizarić na stranicama *La Dalmazia* (III. / 1847., 12.) objavio je opširnu biografiju svoga oca Ivana. Navedimo uzgred i to da biografije mnogih Dalmatinaca, zaslužnih na različitim poljima ljudske djelatnosti, iz pera gotovo svih do sada spominjanih suradnika lista, ali i drugih ovdje nenavedenih, svoje mjesto nalaze u brojevima kroz sva tri godišta našeg periodika. Podatak je feljtonski površno naveden budući da se kao takav tek marginalno dotiče osnovnog interesa ovoga rada.

⁵³ O ulozi ovog furlanskog novinara i pisca u hrvatskom / južnoslavenskom narodnom preporodu, osobito kroz tršćanske listove *L'Osservatore triestino* i *La Favilla*, kojima je neko vrijeme i rukovodio, vidi u nedavno objavljenom radu Perside Lazarević Di Giacomo:

"Pacifco Valussi o Hrvatima za vreme revolucionarnog dvogodišta 1848. / 1849"., *Croatica et Slavica Iadertina*, 5., Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2009, str. 351 – 364.

⁵⁴ Za biobibliografiju Balda Bizarića i njegovog oca Ivana te za literaturu vidi:

Hrvatski biografski leksikon, I., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.

⁵⁵ Cfr. Anić, Vladimir, *Rječnik brvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1998.

⁵⁶ Cfr. *Il Nuovo Zingarelli, Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*, Ed. XI, Zanichelli, Milano, 1990.

hoda, sekundarne cezure nakon trećeg i devetog sloga, strukturno artikuliranih u devet dvostiha.⁵⁷ Radi se dakle o stihu koji, uz nešto manje korišteni osmerac u katrenu, odnosno četrnaesterac narodnog tipa (osmerac i šesterac) prevladava i kod Zlatarićevih suvremenika, ali i ranijih dubrovačkih i dalmatinskih pjesnika. Prisjetimo se samo najvećeg dijela pjesničkih sastava Mavra Vetranovića, Nikole Nalješkovića, Đore Držića ili pak mlađeg Dinka Ranjine, te Petra Zoranića, Marka Marulića ili Petra Hektorovića, pjesnika zadarskog odnosno splitsko-hvarskog književnog podneblja. Međutim za razliku od spomenutih autora, osobito onih starijih čiji je dvostih u sukcesiji vezan rimom (Vetranović, Nalješković, Držić i drugi), Dominkovi su dvanaesterci unutar distiha glatkoga sroka, ali su strofe, jedna u odnosu na prvu slijedeću, slobodne. Nešto svježiju i originalniju melodiju strofe postiže u osmercima i to prvenstveno življom, obgrljenom rimom. Ovakav raspored rime kod Zlatarića svakako ukazuje na zrelo renesansni utjecaj s Apenina (Pietro Bembo, Benedetto Varchi i dr.), ali i na još uvijek nedokinut petrarkistički timbar ranog humanizma te trajno nezaobilaznog i nezanemarivog odjeka leutaško-začinjačke poezije XV. i ranog XVI. stoljeća na stoljeća u dolasku.

O sadržaju tužbalice u smislu neke vezane fabule jedva da se može govoriti. U pjesmi se naime jedna za drugom naizmjenično redaju metaforičke slike platonski idelizirane ljubavi, ljepote i radosti života u hiperboličkoj antitezi s isto tako idealnom slikom apsolutne nesreće, nevolje i tuge. Epitaf se rađa i odvija u kontrapunktu stvarnog ili metaforičkog thanatosa – definitivni odlazak voljene žene, sa željenim, ali nedohvatljivim Anthosom, dakle nikada ostvarenoj, sada već minuloj ljubavnoj i životnoj sreći i ljepoti.⁵⁸

Baldo Bizarić svoj prijevod izvorne pjesme, čiji su svi stihovi koherentne logičko – estetske cjeline, do kraja oslobađa svake metričke stege pa i one slikovne. On zapravo Zlatarićeve stihove ne prevodi već njihov "sadržaj" prepričava i prenosi, prevenstveno zahvaljujući zanatski uspješnim postojano sukcesivnim opkoračenjima, u svojevrsnoj proznoj formi. Kažemo svjevrsnoj jer ipak, makar grafički, izvornih devet distiha u svom prijevodnom presliku dijeli u četiri cjeline. Tako su u prve tri cjeline smještene po dva distiha, koji pak sadržajno čine neku vrstu katrena, dok mu je posljednja cjelina prijevod triju distiha. Dakle vizualno i grafički gledano Bizzarro nam predstavlja proznu kompoziciju sastavljenu od dva četverostiha i zaključnim šestostihom, što je već samo po sebi zanimljiv pokušaj koji će kod čitatelja, u odnosu na prozno prepričavanje u svojoj elementarnosti rezultirati maštovitijim, življim i ritmički i melodijski efektnijim učinkom. Osobito će takva glazbena slika doći do izražaja u onim dijelovima u kojima se Bizzarro uspijeva služiti retoričkim figurama, posebno figurama ponavljanja s kojima makar donekle, uz neizbježnu originalnost motiva što ga donosi i zemljopisno, i socijalano i povijesno-civilizacijsko ozračje, uspijeva isprovocirati kod čitatelja osjećaj retardacijskog efekta rečene leutaško – začinjačke naravi kao izvorni, gotovo pučki elemenat koji pjesnike našeg priobalja,

⁵⁷ O ranorenesansnom dvanaestercu kod dubrovačkih ali i ostalih dalmatinskih pisaca cfr.: *Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića*, Stari pisci hrvatski, knj.XVI., JAZU, Zagreb, 1888., str. VIII. – XII.

⁵⁸ Čini se da je i Zlatarić ne samo bio upoznat sa Gučetićevim *Dialogima o Ljubavi i Ljepoti* već je u njih preko svoje voljene muze bio i duboko uronjen i u njima, makar u mašti, i sam učestvovao.

ma koliko bili pod snažnim utjecajem talijanskih uzora, u odnosu na njih čini svojima, odnosno našima.⁵⁹

Pogledajmo prva dva distiha, odnosno prvu prijevodnu cjelinu upravo onako kako su ih Saccinski i Bizarić grafički koncipirali:

*Poginu sva dika od svita i ukras,
Kad čini smàrt prika zamuknut sladki glas!
I kad te ugasi svietlosti, kih pogled
Na ljubav priblazi studeni mraz i led.*

" Fuggì ogni vanto di natura ed ogni suo fregio,
allorchè la morte rapida fè ammutolire
quel dolce canto ! ed allorchè estinse quelle luci
che invitavano ad amarle il freddo ghiaccio ed il gelo.⁶⁰

Neobično efektno Bizarić ovim, nazovimo ga, prozno / versifikacijskim prijevodom uspijeva zadržati dvočlani koordinatni polisindetski vremensko-odnosni period, koji u ugođaju leutaško-začinjačke melodije nalazimo kod Zlatarića. Svakako najbitniji element koji Baldo s uspjehom transcendirira iz jednoga u drugi jezik upravo je taj pučki narativni hod u autorskoj, učenoj ljubavnoj lirici. Ritam i melodija izvornika prijevodu izmiču tek zbog mogućih sintaktičkih rješenja koja dva različita jezična sustava mogu ponuditi u konkretnim kontekstima. No i tu velikim dijelom Bizarićevi izbori ukazuju, rekli bismo, na prisutnost stanovitog (još uvijek do kraja neizbrušenog) prevodilačkog talenta. Na leksičkoj razini već kod prijevoda prvog stiha inicijalnog dvostiha dadu se zapaziti izvjesni semantički pa i stilistički otkloni. Započnimo analizu s toliko realističkim, tvrdim, surovim, vikijanci bi rekli "homerovskim",⁶¹ ali i za naš narodni jezik karakterističnim, tradicionalnim glagolom *poginuti* – **stradati u svakom smislu, izgubiti glavu nesretnim slučajem ili ju pak izgubiti u nekom sukobu ili boju.**⁶² Metafora se u izvornom kontekstu osobito slikovito i surovo silovito ukazuje, budući da se radnja glagola odnosi (prelazi) na samu prirodu i sve njene ljepote, koje u stvarnosti stoje u apsolutnom, isključivo božanskom suodnosu, i nisu ni u kakvoj sferi pojedinačne ljudske sudbine i utjecaja, što vrlo efektno govori o očaju zaljubljenog mladića.

Bizarić, suprotno atmosferi koju stvara autor izvornika, taj pučki izraz zamjenjuje glagolom *fuggire* = *venir meno: la forza, la vita, la gloria* – **bježati**

⁵⁹ Zanimljiv je njegov uspjeti eksperiment korištenja anafore pa i tasematskog paralelizma u odnosu dva perioda.

⁶⁰ *Pobježe sva slava i svaki njen ures, kada je smrt prebrza unijemila taj slatki pjev! I kada ugasnu ona svjetla koja su pozivala na ljubav hladan led i mraz.* (p.A.)

⁶¹ Cfr. :

a) Roić, Sanja, *Giulio Bajamonti, un vichiano dalmata*, Es. da: Bollettino del centro di studi vichiani, Anni XXIV –XXV, 1994. – 1995.

b) Bajamonti, Giulio, *Il Morlacchismo d'Omero*, Giornale enciclopedico d'Italia, Padova, marzo, 1797., str. 77. – 98.

⁶² Ovakvi etnoleksički izbori, kojih je, vidjet će se i u nastavku analize, nemali broj u Zlatarićevoj poeziji, ukazuju na duboku ukorijenjenost dubrovačkih pjesnika ne samo u učenu i profinjenu talijansku književnu tradiciju i produkciju vremena nego, paralelno s njom, i u našu usmenu, pučku, autohtonu književnu bašinu. O konkretnom leksemu cfr. Anić, Vladimir, op. cit.

/ pomalo nestajati: *snaga, život, slava*,⁶³ što je bez svake sumnje eufemistički postupak imanentan poetici ljubavnih pjesmica građanskih razbibrižnih salonskih zabava. Bogatu polisemičnost izvornog etnološkog izraza *dika*⁶⁴ – **ponos, dragost, mila osoba, osoba na ponos** i sl., svoj ekvivalent jako dobro pronalazi u talijanskom leksemu *vanto*⁶⁵ – **slava, dika, uznositost** i sl. Međutim za razliku od Zlatarića atributom *di natura* – (od, op.A.) **prirode**, Bizarić ga nepotrebno reducira i u semantičkom i u izražajnom smislu. Time naime nestaje željena i izvorno ostvarena metonimija: *dika od svita / dika svih ljudi i svega na svijetu*, u odnosu na metaforički osiromašenu egzaktnu određenost prijevodne verzije: *vanto di natura – dika prirode*, što pomalo banalizira ukupnost slike. Ni prijevodni atribut u sintagmi *morte rapida* (drugi prijevodni redak) – **smrt brza**, nije, u odnosu na izvorni izraz: *smàrt prika – smrt iznenadna, nagla, surova u svom neočekivanom dolasku*.⁶⁶ Pridjev koji koristi Bizarić i denotativno pa i svojim semantičkim konotacijama više pripada leksičkom registru nekog tehničkog jezika, a manje onom pjesničkom. Njegova je afektivna neutralnost očita. Bilo bi pogrešno u ovom dijelu teksta ne spomenuti Zlatarićev izbor glagola *priblaziti* – **namamiti, približiti zamamljivanjem, slatkim, laskavim riječima.⁶⁷ U datom je kontekstu oksimorična antitetičnost: *priblaziti / studeni mraz i led*, upravo petrarkistički pjesnički odraz stanja duha očajnog ljubavnika. Prijevodni glagol: *invitare* – **pozvati, poticati** pa čak i **mamiti**, tek dijelom oslikava izvornu kompleksnost i intenzitet metafore u svoj svojoj lascivnoj nevinosti.**

Bizarića valja pohvaliti i kada se radi o redu riječi unutar stihova / perioda, koji često ima vrlo važan retoričko-stilematski učinak. Zlatarić tako vrlo uspješno naglašava subjekt u rečenici i to na način da njegove elemente odvaja od zajedničkog atributa. Time, u ovom dijelu teksta, u prvi plan dovodi željenu antitezu u prvom tj. posljednjem stihu ove dvostihne cjeline / dvočlanog perioda, odnosno: [...] *dika od svita i ukras / Na ljubav priblaži studen mraz i led.*, a prevoditelj ga, iako u proznoj formi: [...] *vanto di natura ed ogni suo freggio / [...] invitavano ad amarle il freddo ghiaccio ed il gelo.* – [...] **slava prirode i svaki njen ures / potiču na ljubav i hladan led i mraz.**, u ovom dijelu uspješno slijedi.

Druga će cjelina donijeti nešto manje otklone:

*Jak oblak pun tmine, kad nebo prikrije,
Ter lieti, o podne, grad i dažd prolije,
Sva lica promieni u strahu nerednom,
Gdi se noć učini i zima ob jednom:*

⁶³ Cfr. Zingarelli, Nicola, op. cit.

⁶⁴ Cfr. Anić, Vladimir, op. cit.

⁶⁵ Zingarelli, Nicola, op. cit.

⁶⁶ Pridjev crpi brojne konotacije iz sintagmi tipa: pogled prijeki = mrk, mračan ljutit i sl.

osoba prijeka = gruba, osorna i sl. što nije slučaj s Bizarićevim izborom.

Cfr. Parčić, A. Dragutin, *Rječnik hrvatsko – talijanski*, Zadar, 1901.

⁶⁷ Dragutin Parčić u citiranom *Rječniku* donosi oblik "*priblaziti*".

"Quando una densa e buia nube copre
il cielo sul mezzodi nella state, e si riversa in
grandine e pioggia, ogni volto impallidisce per
la mutazione impreveduta del giorno in notte e
freddo.⁶⁸

Već će se na metaforičkom izboru kod prijevoda prvog stiha drugog distiha ukazati na velike teškoće koje nastaju u procesu prijelaza iz jedne jezično-poetske tradicije u drugu. Naime, neku vrstu sinestezije u izvornoj sintagmi: *jak oblak* – oblak u svoj hiperboličnoj pojavnosti pratećih atributa: **mračan, tmuran, gust, olujan** i sl., Bizarić prevodi jednostavnim, gotovo meteorološkim atributnim određenjem: *densa [...] nube – tmast oblak*.

U trećem stihu prilično općenito značenje glagola *promieniti* (lica, op.A.) Bizarić precizira glagolom *impallidire per la mutazione improvvisa* – **promijeniti se probljediši zbog nenadane promjene**, što je pak stilistički relativno neutralno određenje u odnosu na izvornu prilošku oznaku načina: *u strahu nerednom* koja određuje glagol *promieniti*, a što opisno odgovara: **u panici** pa čak i slikovitijoj: **izbezumljenosti od straha**. Posljednja prijevodna sekvenca, u svojoj cjelini anakolutna: *[...] la mutazione del giorno in notte e freddo*. – **promjena dana u noć i hladno**, sadrži i retorički učinak zeugme, što nije slučaj s izvornim tekstom, ali bez svake sumnje predstavlja uspješno prevodilačko rješenje budući da se na taj način Bizarić savim približio izvornom raspoloženju protagonista.

Pogledajmo i treću cjelinu:

*Tako se i nama sve sladke radosti
Svårnuše iznenad u gorke žalosti. –
Umri jaoh! draga vil, nje sunčan obraz lip
Strašno je mrak prikri, prie reda u mal hip.*

" Così in noi tutte le gioie più dolci fur
Converse d' un tratto in amaro duolo. – Lasso !
mori la dolce ninfa ed il volto sfolgorante
di lei coperse il tetro buio pria del tempo, in
brev' ora.⁶⁹

Bizarić nadalje nastoji integralno prevoditi. Tek mu poneki leksički izbor odnosno tipizirane mefaroričke formule izmiču i klize. Spomenimo tako sintagmu: *gorka žalost* (2. stih) koju prevodi srodnim, ali ipak nepotpuno ekvivalentnim i metonimijskim izrazom: *amaro duolo* – **gorka bol**, te prelijepu, gotovo slikovnu metaforu: *nje sunčan obraz lip* (lice lijepo i svijetlo kao da je sunce samo (op. A.) koju možemo tek denotativno pronaći u ekvivalentnom: *volto sfolgorante* – **lice blistavo**.

⁶⁸ *Kada jedan tmuran i mračan oblak pokri nebo u podne ljeti, i proli se gradom i kišom, svakom lice probljedi zbog te nenadane prevrti dana u noć i zimno.* (p.A.)

⁶⁹ *Tako u nama sve radosti najslađe pretvoriše se odjednom u gorku bol. – Jao meni ! umri slatka vila i lice njeno sjajno, prie reda , u hipu prekri tama turobna.* (p.A.).

Iz posljednje cjeline čitatelju postaje jasno da pjesnik pjeva o ljubljenoj i poštovanoj ženi koja ga u stvarnoj ili možda zamišljenoj, metaforičkoj smrti zauvijek napušta, čime sve prethodne turobne, na trenutke i patetično sladunjave slike, dobivaju svoj puni smisao.

Evo tri zaključna distiha i njihove prijevodne verzije:

Ona, ka vriednosti čas bješe svih gospoj,
 Prem u cvit mladosti, svārši vik kratki svoj.
 O riči medene ! o oči vesele !
 Ovo su, jao mene ! sve tuge zle splele.
 Ter cvilim, svedj misleć: ki će moj život bit ?
 Neufav ovdi već gledat vas, ni mislit!

" Essa che per fedeltà fu di esempio alle
 spose, troppo nel fiore della vita compì sua
 giornata! Oh i dolci accenti! gli occhi lieti!
 essi apportarono in me, Lasso! ogni sventura.
 E piango ripensandovi ognora qual sarà la mia
 vita senza speme di mirarvi quaggiù, nè di
 pensarci! "⁷⁰

U prvom se stihu Bizarić susreće s izrazito arhaičnim jezikom renesansnog Dubrovnika. Naime obilnu perifrastičnu konstrukciju: *Ona, ka* (koja, op.A.) *vriednosti čas*⁷¹ (biti kome, op.A.) – **ona koja je po vrijednost na časti bila svim drugim** (dubrovačkim, op.A.) **gospođama**, prilagođava i sintaktičkim i leksičkim izborima koje nudi suvremeni talijanski jezik, pa tu gotovo nerazumljivu Zlatarićevu formulu prevodi jednostavnim izrazom: *per fedeltà fu esempio alle spose* – **po vjernosti** (odanosti mužu, op.A.) **bila je primjerom ženama**. Semantička slika obiju verzija na razini je gotovo apsolutne ekvivalencije što se naravno ne može reći za ostale lingvostilističke slojeve.

I u drugom stihu prvog distiha nailazimo na poneki, ne osobito značajan prijevodni otklon. Arhaični regionalizam *prem* – **mного, doista puno**,⁷² Bizarić banalizira prilogom *troppo* – **previše**, što je značenjski irelevantan otklon, no na planu ukupnog stilskog ugođaja poetski se registar pomiče prema tonalitetu neutralnog, birokratski neangažiranog diskursa.

U nastavku spomenimo za Bizarića već uobičajenu metonimijsku zamjenu, u ovom slučaju: *vik kratki svoj* sa: *giornata sua* – **dan svoj**, odnosno zamjenu sinestezijskih: *riči medene* metonimijskom sinestezijom: *dolci accenti* – **slatki glasi**, za ono što je prerano umrlo. Drugim stihom drugog distiha: *Ovo su, jao me ! [...]* itd., Zlatarić rezignirano ustanovljava stanje svoga duha nakon što je iz prethodnog eliptičnog

⁷⁰ *Ona koja po vjernosti primjerom bijaše ženama, u premladom cvijetu života svoj dan svrši ! Oh slatki glasi! oči radosne! oni meni donesoše, Jadan ja! svaku nevolju. I plačem misleć svagda kakav će moj život biti bez nade da vas ovdje dolje ni gledam, nit snivam.* (p.A.)

⁷¹ Radi se o arhaičnoj, apokopiranoj formi imenice "čast" (ugled, dostojanstvo).

⁷² Cfr. Anić, Vladimir, op. cit;
 Parčić, A., Dragutin, op. cit.

versa / rečenice: *O riči medene* [...] itd., jasno da je njegova ljubav sa svim božanskim atributima nepovratno nestala. Bizarić čini se ne razumije Dominkov usklični apostrof pa se subjektom *essi – oni* (*dolci accenti – riči medene, occhi lieti- oči vesele*, op.A.) zapravo vezuje uz spomenutu elipsu, što bitno i sasvim pogrešno mijenja smisao prijevoda u odnosu na izvornik.⁷³ Osim toga konstrukcija: *sve* (su mene, op.A.) *tuge zle splele*, na razini pjesničke slikovitosti jedva da je usporediva s gotovo pisarsko-izvještajnim (i leksičkim i sintaktičkim) jezičnim registrom: *apportare ogni sventura – prouzročiti svaku nesreću*. Pjesnički usklik *Lasso! – jadan, nesretan* (ja, op.A.), taj u talijanskoj pjesničkoj tradiciji gotovo redovit, pa samim tim dobrim dijelom istrošen stilistički alat,⁷⁴ u ovakav se prijevodni jezik svojim afektivnim bljedilom uklapa i naravno odskaače od snažnog etnološkog izvornog usklika *jao mene*, koji definitivno pripada krugu jezičnih izbora naše pučke, usmene poezije.

I zaključna misao izrečena posljednjim retkom izvornika i prijevoda, u kojoj dominiraju glagoli negacije: *ni mislit ! / nè di pensaraci !* ukazat će na Bizarićevo otežano, dijelom iskrivljeno razumijevanje izvorne glagolske sintagme. Negativnim, u ovom slučaju tranzitivnim, glagolom "ni misliti"⁷⁵ u datom kontekstu Zlatarić skromno govori o mogućnosti odnosno nemogućnosti sanjanja, zamišljanja pa i fantaziranja o prelijepoj gospođi,⁷⁶ dok Bizarić povratnim glagolom *pensarci – zamišljati nas*, uvodi neku, u brakiološkoj formuli skrivenu misao, koja podrazumijeva neizrečeni prilog *insieme – zajedno*.

ZAKLJUČAK

Bizarić, kako se iz njegove kratke biografije vidi, pred sam kraj svog nedugog životnog puta, počinje prevoditi s hrvatskog na talijanski jezik. Iako dakle poprilično neiskusna u tom poslu, kada se radi o prijevodu biografije Cvijete Zuzorić, njegov uradak možemo ocijeniti korektnim. Uglavnom vjernom prijenosu Kukuljevićevih informacija o životu ove izuzetne žene valja, uz pohvalu, pridodati i komentare pojedinih, po Bizarićevom sudu nejasnih izvornih informacija, koje redovito nalazimo u bilješkama u donjoj margini teksta. Međutim svojim prijevodnim pristupom Zlatarićevim metrički potpuno definiranim distisima i sam, možda i nesvjesno, priznaje svoj status diletanta u tom zahtjevnom poslu. Naime devet u glatkom sroku rimovanih dvanaesterakih distiha, talijanskom čitatelju prevodi, ili puno bolje rečeno, prenosi u proznoj formi. No stanoviti urođeni talent prije svega se očituje u grafičkom strukturiranju svojih perioda što mu je omogućilo makar privid četiriju cjelina koje se nameću u obliku neke vrste proznih strofa. Versifikacijsku lakoću i tečnost pri čitanju ovakvog teksta prijevoda uspješno postiže iz retka u redak kontinuiranim sukcesivnim opkoračajima, a ponegdje i

⁷³ Vidi naš prijevod u bilješci 70. ovoga rada.

⁷⁴ Uzvik *Lasso!* srećemo od Rinalda D'Aquina (*Lamento per la partenza del crociato*, stih br. 31.), preko Dante Alighierija (*Divina Commedia, L'Inferno, Canto Quinto*, stih br. 112.), Vittorio Alfierija (*SAUL*, Atto II., Scena, I., *Saul*, redak br. 119.), pa do najsuvremenijih talijanskih pjesnika.

⁷⁵ Ovakva je konstrukcija u hrvatskom jeziku moguća tek u okvirima pjesničke slobode, dok je u talijanskoj sintaksi u pitanju gramatički u potpunosti pravilna formula neprijelazno / prijelaznog oblika glagola kojim se uvodi tzv. *complemento oggetto diretto interno* = izravnu unutarnji (sadržajni) objekt. Očito je da se kod Zlatarića radi o svojevrsnom kalkiranju što s obzirom na njegov odgoj, školovanje te opće i jezično obrazovanje ne bi trebalo čuditi.

⁷⁶ Cfr. Anić, Vladimir, op. cit.

tmezo⁷⁷. Na semantičkoj razini talijanskom je čitatelju otvorio put, uz neke greške prvenstveno uzrokovane teškoćama u razumijevanju hrvatskog govora renesansnog Dubrovnika, upoznavanju makar tema i motiva koji su se u leutaškom Gradu pjevali u raznim, pa i epitafno prigodnim situacijama. S druge strane moramo istaći Bizarićev nezanemarivi kulturološki doprinos. Hrvatski je jezik u Europi u prošlosti i osobito na razini pismenosti, bio poznat vrlo malom broju ljudi. U Dalmaciji ovo je važilo i za nezanemarivi broj obrazovanog sloja ljudi. Prevevši Kukuljevićevu biografiju Cvijete Zuzorić na talijanski jezik te Zlatarićeve stihove, Bizarić je ne samo Italiju i Europu upoznao s dvije važne osobe hrvatske pa i europske renesanse, već je o tome informirao i u mnogo čemu uspavanu Dalmaciju i Dalmatince prve polovine XIX. stoljeća.

LITERATURA

Vladimir A n i ć, *Rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, 1983.

Divna M r d e ž a A n t o n i n a, "Petrarchismo di Dominko Zlatarić", u: *Poslanje filologa, Zbornika radova povodom 70. rođendana Mirka Tomasovića*, Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 2008.

Ljiljana A v i r o v i ć, "Sulla traduzione letteraria in italiano dalle lingue slave", u: *Tradurre, un approccio multidisciplinare*, ur. M. Ulrich, Utet, Torino, 1997.

Pero B u d m a n i, "Djela Dominka Zlatarića", *Stari pisci hrvatski*, XXI, JAZU, Zagreb, 1899.

Tode Č o l a k, "Zora dalmatinska (1844-1849)", u: *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knj. IV – 2, Beograd, 1959.

Jean D a y r e, *Dubrovačke studije, O dubrovačkoj književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1938.

Branko D e s p o t, "Ontologička mogućnost prevoda i prevođenja", u: *Filozofska istraživanja*, 19/4., Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb, 1999.

Persida L a z a r e v i ć D i G i a c o m o, "Pacifico Valussi o Hrvatima za vreme revolucionarnog dvogodišta 1848./1849.", *Croatia et Slavica Iadertina*, 5, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2009.

Gvozden E r o r, "Hermeneutički vidovi prevođenja i semantička polja u književnom tekstu", *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knj. XXXIV., 2, Beograd, 1986.

Ivo F r a n g e š, *Kritika talijanskih prijevoda naših narodnih pjesama od Fortisa do prvih dalmatinskih prevodilaca, 1771.-1849.*, neobjavljeni doktorat, rukopis se čuva u NSB Zagreb.

⁷⁷ Ova se metrička figura tumači na više načina. O *tmezi* ovdje govorimo onako kako ju definira Angelo Marchese u svom: *Dizionario di retorica e di stilistica*, Arnaldo Mondadori Editore, Milano, 1984.

Julije G r a b o v a c, "Zadar u vrijeme druge austrijske vlasti", *Zbornik "Zadar"*, Zagreb, 1964.

Hrvatski biografski leksikon, I., Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1983.

Hrvatski biografski leksikon, III., Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb, 1993.

Nikica K o l u m b i ć, "Stariji hrvatski pisci u svjetlu preporodnog doba u Dalmaciji", u: *Zbornik radova znanstvenog skupa Dalmacija u narodnom preporodu 1835-1848*, ur. Nikola Ivanišin, Zadar, 1987.

Leksikon pisaca Jugoslavije, III., Matica srpska, Beograd, 1987.

Angelo M a r c h e s e, *Dizionario di retorica e di stilistica*, Arnaldo Mondadori Editore, Milano, 1984.

Zdenka M a r k o v i ć, *Pjesnikinje starog Dubrovnika od sredine XVI. do svršetka XVIII. stoljeća u kulturnoj sredini svog vremena*, JAZU, Zagreb, 1970.

Iva G r g i ć M a r o e v i ć, *Poetike prevođenja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2009.

Joannis M a r o t t i, *Fiora Zuzzeri, nobildonna e poetessa ragusea*, Pola, 1934.

Georges M o u n i n, *Teoria e storia della traduzione*, Einaudi, Torino, 1965.

Grga N o v a k, *Prošlost Dalmacije, I., II.*, Golden marketing, Zagreb, 2001

Pokret Dalmacije za sjedinjenje s Hrvatskom, JAZU, knj. 269., Zagreb, 1940.

Dragutin A. P a r č i ć, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, Zadar, 1901.

Rječnik talijansko – slovinski (hrvatski), U Senju, 1908.

Slobodan P r o s p e r o v N o v a k, *101 Dalmatinka*, Studio Plis, Split, 2010.

Ivan P e d e r i n, "Dalmatinski pisci, urednici i čitatelji u očima austrijske cenzure", *Dubrovnik*, 3/4, Dubrovnik, 1988.

Utjecaj austrijske cenzure na prodaju, širenje i reklamiranje knjiga (1810.-1848.), *Bibliotekarstvo*, XXXI./ 1985., Sarajevo, 1985.

Povijest hrvatske književnosti, Ilirizam, Realizam, knj. IV., Mladost, Zagreb, 1975.

Giuseppe P r a g a, *Storia di Dalmazia*, IV. Ed., Padova, 1954.

Zvezdana R a d o s, *Hrvatska književnost u Zadru (19. st.)*, Thema, Zadar, 2007.

Sanja R o i ć, "Giulio Bajamonti, un vichiano dalmata", Es. da: *Bollettino del centro di studi vichiani*, Anni XXIV-XXV, 1994.-1995.

Stari pisci hrvatski, Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića, knj. XVI., JAZU, Zagreb, 1888.

Ferdo Š i š i ć, *Povijest Hrvata, Pregled povijesti hrvatskog naroda 1526.- 1918.*, II., Marjan tisak, Split, 2004.

Miroslav Š i c e l, *Povijest hrvatske književnosti, knj. I., - Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoae*, Ljevak, Zagreb, 2004.

Pregled novije hrvatske književnosti, SNL, Zagreb, 1979.

Antun Š o l j a n, "Kako sam otkrio pjesme Cvijete Zuzorić", *Dubrovnik*, IV. / 5., Dubrovnik, 1993.

Iorio T a d i ć, *Dubrovački portreti*, I., Srpska književna zadruga, Kolo, XILV, knj. 305, Cvijeta Zuzorić, p.o., Beograd, 1948.

Valter T o m a s, *Gazzetta di Zara u preporodnom ozračju*, Književni krug, Split, 1999.

"Ignazio Giorgi, l'ultimo pieta della vecchia Ragusa nel periodico zaratino La Dalmazia (1845.- 1847.)", u: *Letteratura, arte e cultura italiana tra le due sponde dell'Adriatico*, Atti della giornata di studi 28 ottobre 2005, ur. Luciana Borsetto, Padova, 2006.

"Kako su zadarski romantičari prevodili Ignjata Đurđevića", u: *Croatica et Slavica Iadertina*, 4., ur. Josip Lisac, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2008.

"Tommaseo i naša pučka epika u tjedniku La Dalmazia (1845.-1847.)", *Tabula*, 6., Časopis Filozofskog fakulteta u Puli, ur. Robert Matijašić, Pula, 2003.

"Come veniva tradotta Hasanaginica in lingua italiana, Il doppio nella lingua e letteratura italiana", *Atti del Convegno Internazionale, Collana della rivista Studia Romanica Et Anglicana Zagrabiensia*, vol. 3, Dubrovnik, 8-11 settembre 2005, Zagreb, 2008.

Mirko T o m a s o v i ć, "Aminta" Torquata Tassa u hrvatskoj književnosti", *Mogućnosti*, 49./ 2002., 4./6., Književni krug, Split, 2002.

Il N u o v o Z i n g a r e l l i, *Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*, Ed. XI, Zanichelli, Milano, 1990.

Mate Z o r i ć, *Književni dodiri hrvatsko – talijanski*, Književni krug, Split, 1992.

Danilo A. Ž i v a l j e v i ć, *Cvijeta Zuzorićeva i Dominko Zlatarić, Listići iz dubrovačke književnosti*, Preštampano iz "Brankovo kolo", U Sremskim Karlovcima, 1900.

ZLATARIĆ'S "FAREWELL TO CVIJETA ZUZORIĆ" BETWEEN
"DANICA" (1835 – 1849) AND "LA DALMAZIA" (1845 – 1847)

In this paper the author continues some of his earlier research of old Croatian writers from Dubrovnik and their works written in Italian in the 19th century periodicals of Dalmatia. In this case, he deals with Cvijeta Zuzorić and Dominko Zlatarić, who find their deserving places in *The Danica* of Zagreb, as well as in *La Dalmazia* of Zadar. In *The Danica* Ivan Kukuljević Sakcinski published his version of the biography of Zuzorić to which, as a certain confirmation for his presented theories, he enclosed an epitaph to the renowned lady of Dubrovnik supposedly written by Zlatarić, while his essay was fully translated into Italian and published in *La Dalmazia* by Baldo Bizarić (Balduino Bizzarro), a remote cousin of Cvijeta's.

The author comes to the conclusion that the translator did not have any serious difficulties in translating the ideas and data from one language system into the other and that the translation, except for some minor details, can be considered as integral. However, the comparison of Zlatarić's dodeca-syllabic epitaph with Bizarić's prose translation demanded a thorough analysis at almost all linguistic levels. Special attention was given to the metric, semantic and stylistic analysis where semantic slips can be noticed in numerous elements.

KEY WORDS: C. Zuzorić, D. Zlatarić, I. Kukuljević, B. Bizarić, *Danica*, *La Dalmazia*.

